

נושא ראשון: רבי דוד ניטן -- הסניגוריה על תושבע"פ (הכוזרי השני-מטה דן)

(קריאות-חובה לתלמידים: כ"ש, הקדמה, עמ"ד; וכוח א': אות א-ו, יב-יד. וכוח ב': אות נא-נח, סד-ע; וכוח ג': אות א-ד, כא-כב, סב-פו, צ-קיא; וכוח ד': אות רעד-רעו)

1. תולדות חייו;

רבי דוד ניטן (רד"נ) בא ללונדון ב 1701 כחכם של הקהילה הספרדית. נולד בוויניציה ב 1684. ת"ח, סיים גם את האונברסיטה של פדוואה שם זכה לתואר דוקטור לרפואה. שמש כדיין, רב, ורופא בליוורנו. התמחה בבעיות הלוח והאסטרונומיה. כתב ג"כ כמה שירים וכמה תשובות בהלכה.

בלונדון, מצא קהילה יהודית מסוכנת, מתמוטטת מהתבוללות ונשואי-תערובת. ארבע סכנות:

- א. הכנסיה הנוצרית אליה השתמדו כמה יהודים
- ב. השבתאות. קודמו החכם התפטר כשנתגלה שהוא שבתאי. רד"נ כתב חבור ב 1715 נגד נחמיה הייא חיון.
- ג. הקראות, בעיקר בין האנוסים ששבו ליהדות. ספק אם היתה קראות מאורגנת, אבל התפשטה התנגדות לתושבע"פ. על זה כתב כ"ש-מ"ד.
- ד. הדיאיזם, וגם הדים לדעותיו של שפינוזה. הדיאיזם הופיע בנוסח נוצרי כסעובד ע"י הרציונאליזם של התקופה ההיא. נקטה בשיטת השכל כיסוד הבלעדי לוודאות בדת כבכל דבר, ובכך התנגשות בין שכל לדעות הדוגמטיות של הנצרות (בעיקר המיתולוגיות). בין היהודים קבלה צורת התנגדות לתושבע"פ.

התפיסה הדיאיסטית בקשה למזג רעיון של הא-ל הבורא מרצונו עם המושג של עולם המונהג ע"י סבתיות מכנית טהורה. הם קבעו שיחס הבורא לעולם הוא כאמין שיצר מכשיר מושלם. בבריאה חד-פעמית, העניק האלקים אל העולם את כל האנרגיה הדרושה לו לעד. עולם זה פועל איפא לפי חוקיו מבלי שבוראו מתערב בו -- ואע"פ שיש לא-ל היכולת לעשות את זה, ואולי מפעם לפעם עושה ככה, בקשו לצמצם עד אפס התערבות בלתי-חוקית זו. הסיקו שה"טבע" הנהו איפא מציאות מטפיסטית נפרדת ועצמאית המתווכת בין הא-ל לעולם. אלקים ברא פעם -- אבל איננו "מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית". שנתיים אחרי שהגיע ללונדון, הרצה הרד"נ בישיבה הספרדית הרצאה שהכתה גלים חשובים בקהילתו: החקפה על הדיאיזם שתארנוה לעיל. טען שמה שהם קוראים "טבע" אינו אלא הא-ל הפועל ע"י השגחתו הבלתי-פוסקת, ושבאמת המונחים טבע ואלקים זהים, ומה שהדיאיסטים בני-דורו מכתיבים

ל"טבע" מוכתב ל"אלקים" בתורה ותלמוד. מכיון שמאמינים אז היו רגילים למינות של הפאנתאיזם נוסח שפינוזה, נחשד הרד"נ בזה, וקמה נגדו התנגדות הריפה. בקונטרס (ספרדי) על ההשגחה, ובאגרת התנצלות לרבי צבי אשכנזי (ה"חכם צבי"), בירר רד"נ את עמדתו. מקור המבוכה: ההבדל בין הרעיון של האלקים כפועל הכל ומקור הכל ברצון ובחכמה (*natura naturans*), ובין האלקים כזה עם הכל, עם הטבע המתפתח, כשהוא כולו אימננטי בו (*natura naturata*). הרד"נ בדרשתו כיוון אל הראשון, והשני הנהו ה"אלקים" של שפינוזה שהוא הוא ה"טבע" הנצא בכל הברואים היחידים. החכם צבי הצדיקו ושבחו.

רד"נ היה בעיקר בררן ולקטן (*eclectic*). מקור שהשתמש בו לרוב היה רבי ¹⁰¹דוד אלבו, בעל ה"עיקרים", הגדול שבין הלקטנים הפילוסופיים. עצם העובדא של לקטנות פילוסופית סימן להכרה בשנויים ורוחות חדשות.

הוגה הדעות אותו העריץ רד"נ יותר מכל אחר היה ריה"ל, ממנו לקח הדגשתו על היסוד ההיסטורי של ההתגלות. ראה את ספרו כ"ש כהמשך לכוזרי של ריה"ל: צורת הדו-שיח, רק ריה"ל התרכז על תושב"כ ורד"נ על תושב"פ. בעצם, ובתוכ-הוכו, הסכים רד"נ לריה"ל שהבדיל בין "אלקי אברהם" ל"אלקי אריסטו", אולם בסביבה האינטלקטואלית הכיר הרד"נ את הדרישה לראיות רציונאליות, ולכן הציע ראיות כאלה למציאות האלקים ולאמיתת תושב"פ. אולם, הנסיון למיזוג של אלקי אריסטו ואלקי אברהם אינו מוצלח ביותר. למעשה, איפא, כשבא רד"נ לדון במציאות האלקים, הוא מדבר כרציונאליסט, ובדיוניו על ההתגלות וטעמי המצוות הוא סומך על דרכו של ריה"ל. בדבריו על תושב"פ, הוא מקבל את היסודות של ריה"ל כהנחה מוקדמת, ומגין על אמיתת המסורה באמצעים שכליים.

2. הכוזרי השני - מטה דן (ד"ן - דו"ד ניט"ו). י"ל בעברית וספרדית בבת אחת ב 1714, ובו חמשה "ויכוחים" או חלקים:

- וכוה א: עתיקות מסורה בע"פ
- וכוה ב: צאצאצאצאצאצא חז"ל לא בדו את תושב"פ מלבם
- וכוה ג: באור ענין מחלוקת חז"ל
- וכוה ד: עליונותם של חז"ל בכל החכמות ובפילוסופיה
- וכוה ה: אמתת דברי חז"ל בסוד העיבור

(א) מימים קדמונים כבר השתמשו חז"ל בדברים יז:ח-יג כמקור לסמכות אאאאאאאא

[illegible]

(ב) הרמב"ם (בקטע אחרי רשימת מנין המצוות, סוף ההקדמה למשנה תורה) שמצוות שנתחדשו בתושבע"פ (כגון: מגילה, נ"ח, ערובין) לא אמרו החכמים שכך צוה להם הקב"ה, דזהו איסור בל תוסיף; אלא שסמכו על עקרונים ידועים בתורה (כגון: לתת שבח אליו על טובתו) ועל זה אנו מברכים "וצונו" -- ועלינו לסור למשמעתם של חז"ל מכח לת"ס.

(ג) הרד"ב מפתח שיטה זו (מבלי להזכיר את שמו על זה דוקא), ומדבריו מוכח שלה"ס משמש כמקור כללי לסמכות החכמים, אבל לא פרטי.

קרא : וכוח ג' : צ-קיא

(ד) הגבתו על לה"ט כמקור כללי. טענו נגד חז"ל, שבחורה מעניקה סמכות להכמים רק בענייני דם דין ונגע, לא יותר מזה. גם: ענין ימין ושמאל, ובפרט כפי דרשה חז"ל (אפילו אומרים לך על ימין שהוא שמאל וכו') נראה מוזר. בהשובתו, מתחיל רד"נ בטענת "אם תימצי לומר", שא"פ נודה שסמכותם של החכמים מוגבלת לדם דין ונגע, הלא התורה מאשרת כחם בסטחים אלו ואפילו הוראתם אינה למשה מסיני. ומ"מ הרינו מוצאים שחז"ל דקדקו להבדיל בין הל"מ לדין דרבנן. בזה שלא הכתיבו את הכל לכחם הלגיטימי שלהם, מוכח שאמנם היתה מסורת עתיקה למשה מסיני.

קרא: וכוח ב': נא-נח, 65-ע

מכאן עובר רד"נ לטענתו עצמה: באמת כחם של חז"ל מורחב הרבה יותר מסלשה מקצועות אלה. אם לא הם, מיהו זה אשר יחליט בטפקות ויפסוק שאלות בהלכה - החייט או האופה? ואין לומר שחז"ל בדו את כל זה מלבם בכדי לחזק את כחם ועמדתם, כי אדרבה, הרבה מתקנותיהם ודיניהם אינם לטובתם ואינם מחזקים את האינטרס שלהם. (יִקְרָאוּ: וכוח ג: סב-פו).

4. מחלוקות חז"ל 8- רק בדברים משניים.

(א) רמב"ם בהקדמה לפה"מ, סדר זרעים, מונה 5 פרושי הז"ל שאין בהם מחלוקת; עין תחת עין ממוך; פרי עץ הדר - אתרוג; וקצתה כפה - ממוך; בת כהן שזינתה חייב שריפה - רק אם היא אשת איש; נערה שלא נמצאו לה בחולים בסקילה - רק אם היתה א"א וזינתה בעדים והתראה.

- (ב) הראב"ד בספר הקבלה - קרא בכ"ש, הקדמה, סוף עמ'ג - עמ'ד.
(ג) הרד"נ. שיטתו: קרא וכוח ג: א-ד.

הרד"נ (בוכוח ד: רעד-רעו) מניח שלשה עיקרים:
עיקר ראשון: דבר שנזכר בפרוש בתושב"כ, כגון שמירת שבת. אין מחלוקת.
עיקר שני: תושבע"פ, או דבר שאינו בפרוש בתושב"כ, כגון
ל"ט מלאכות של שבת. אין מחלוקת.
עיקר שלישי: פרט באחד מעיקרים הנ"ל, כגון הגדרת "רשות"
במלאכת הוצאה, אפשר שתהיה מחלוקת.

הסבר היסטורי לסוג (או עיקר) שלישי: קרא וכוח ג: כא-כב.
(שלש סבות: חורבן ביהמ"ק ובי"ד הגדול; מכיון שהכל נמסר
ע"י הזכרון התאמצו לזכר את העיקרים והתירשלו מפרטים;
וגם - תלמידים שלא שמשו כל צרכם)

5. מצוות בע"פ לפני מתן תורה.

קרא וכוח א: ב-ו, יב-יד.